

Szent László: a trónhoz és a szentséghez vezető út

SZOVÁK KORNÉL

1962-ben született Sárváron. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett latin–történelem szakos tanári oklevelet. A PPKE BTK Medievalisztika Tanszék docense, az MTA–ELTE–PPKE Ókortudományi Kutatócsoport vezetője.

¹Az Árpádok efféle „családi ügyeinek” egyikéről lásd Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években.* (História Könyvtár, Monográfiák 24.) História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2007.

László születése külhonban

Egy régi „családi ügy”¹

Amikor Árpád-házi Béla herceg másodszülött fia 1040 körül Lengyelországban meglátta a napvilágot, semmi jel sem mutatott arra, hogy idővel a néhány évtizeddel azelőtt kereszténnyé lett Magyar Királyság nagyhatalmú — a közelebbi és távolabbi utókor képzeletvilágát leginkább inspiráló — uralkodója válik majd belőle. Apja ugyanis ekkoriban testvéréiből hasonlóan éppen a száműzetés keserű kenyerét fogyasztotta, annak a Vazulnak volt tudniillik a fia, akit a keresztény államszervezetet kiformaló István király (1000–1038) különös megfontolások alapján erőszakkal és formálisan kirekesztett az utódlásból. Az Orseolo Péter utódul történt jelöléséhez 1031 táján hozzájárulását nem biztosító apai unokatestvért borzalmasan megcsonkították, három fiának — Leventének, Andrásnak és Bélának — pedig menekülnie kellett az országból. Az idősebb fivérek sem reménykedhettek az idő tájt abban, hogy valaha is atyjuk jogos, de tőle megtagadott örökségét — az 1075 táján a közelmúlt eseményeit számba vevő niederaltaichi szerzetes úgy tudta: Vazulnak több joga volt az Árpádok trónjára (*dignior in regno*), mint az utódul jelölt Velencei Péternek — a körülmények megváltoztával kézbe kaphatják majd. Csehországon keresztül történt menekülésüket követően az idősebb fivérek az oroszoknál és a besenyőknél, a legifjabb fiú, Béla a lengyel fejedelemmel kerestek boldogulást. Utóbbi nem is sikertelenül: vitézsége folytán a fejedelem hős bajnokává lépett elő, és jutalmul fejedelmi hercegnő, II. Mieszkó (1025–1034) leánya, Richeza-Adelhaid kezét nyerte el, aki három fiúval — Gézával, Lászlóval és Lamperttel — ajándékozta őt meg. Hogy Béla mennyire lengyelországi jövője kilátásait ápolgatta, azt mindennél meggyőzőbben mutatja fiainak neve: mindhárman a lengyel udvarban tisztelt szentek vagy dinasztikus felmenők és rokonok (keresztapák) nevét (Magnus, Lampert) kapták a kereszttségben. A másodszülöttet a lengyel Vladislávra keresztelték, akinek volt ugyan már egy hasonló nevű nagybátyja — nagyapjának fivére, akit pogány hajviselete miatt Szárnak (= tarnak, kopasznak) is hívtak, és 1030 körül halhatott meg (talán rutén felesége ösztönzésére vette fel a kereszttséget és ebben a László-nevet) —, anyja rokonságának azonban nagyobb befolyást kell tulajdonítsunk a névválasztásban. *Nomen est*

²A családi viszonyokra lásd Wertner Mór: *Az Árpádok családi története.* (Történeti nép- és földrajzi könyvtár LI.) Nagy-Becskerek, 1892, 22–219. A sokban elavult műhöz képest korszerűbb, de ismeretterjesztő jellegű: Kristó Gyula – Makk Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók.* Interpress, Budapest, 1988, 32–128.

A hazai trónutódlási küzdelmek

³Gerics József: *Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon.* (Salamon koronázásának előadása a krónikákban). In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* (Szerk. Székely György.) (Memoria saeculorum Hungariae 4.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 243–254.

omen: ha Árpád-házi Béla remélt is fényes jövőt a fiainak, azt az 1040-es évek első felében minden bizonnyal a lengyel uralkodó környezetében képzelte el. László ráadásul másodszülött is volt, és ez — bármit is gondoljunk az Árpádok mindmáig alapjaiban tisztázatlan örökösödési szokásairól — ugyancsak elejét kellett vegye az uralkodói reményeknek. Amennyiben ugyanis harmadszülött apja számára valamilyen nem remélt szerencsés véletlen folytán megnyílt volna a trónhoz vezető út, Béla hatalmának örököséként még mindig ott volt a cselekvőképes idősebb fivér, Géza-Magnus. Hogy mégis a 11. század egyik legsikeresebb Árpád-házi uralkodója vált Lászlóból, az hosszú és szövevényes történetnek köszönhető: egy „családi ügynek” és a keresztény eszmevilág (főként a politikai gondolkodás) végletes megváltozásának a század végén.²

Az események ugyanis Magyarországon az 1040-es években sajátos fordulatot vettek. Szent István király jelöltje, Orseolo Péter két alkalommal is odahagyni kényszerült a trónt, a helyébe lépő, az urak által megválasztott Aba Sámuel is hamarosan erőszakos halált halt. Péter második, 1046-ban bekövetkezett bukását követően a királyságnak a független államiságra nagyon is adó, Gellért püspök vezette előkelői — főpapjai és nagyurai — ekkor követeket küldtek az idősebb Vazul-fiakért Oroszországba. Az eseményeket a Tiszántúlon kitört pogánylázadás majdnem áttekinthetetlenné tette. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy az országot 1045 óta saját hűbérének tekintő III. Henrik (1039–1056) támogatottjának és hűbéresének végleges eltávolítását zokon vette. Ezért — habár figyelmét és erőit szerencsére hosszú időn keresztül birodalmának más problémái foglalták le — állandó és folytonos nyugati fenyegetést jelentett a belviszályba merült ország számára. A hazatérő hercegek közül a pogány életmódja miatt a krónikás által kárhoztatott Levente talán le is mondott a vezető szerepről, egyébként is hamarosan meghalt, öccse, András pedig a trón megszerzése érdekében ideiglenesen megállapodni kényszerült a lázadókkal — ezt később a krónikaíró isteni büntetést a dinasztíára idéző bűnéül rótt fel —, de állandóan szemmel kellett tartania a megbékélési kísérleteit elutasító császárt is. Szorult helyzetében András tette, amit csak tehetett, többek között azt, hogy azzal a nagylelkű ígérettel — akkor még nem született ugyanis fiú utóda —, miszerint őt teszi majd meg örökösévé, 1048 táján Lengyelországból hazahívta öccsét, ezzel azonban a további viszály magvait vetette el. A hazatérő Bélával meg is osztozott az uralmon annak korabeli rendje és módja szerint: a terület egyharmadát trónörökös-hercegi kormányzásra hatalmába adta. Nem is lett volna baj, ha idő múltával 1053-ban meg nem születik a várva-várt fiúörökös, akit rövidesen egy másodszülött fiú is követett. A névadás újfent alig hagyott kétséget azt illetően, hogy András immár a saját fiában látja királyi utódát: a fiúkat az ószövetségi nagykirályok, Salamon és Dávid nevére keresztelték — ezzel mintegy a Karoling-kor ószövetségi alapozású politikai teológiáját ültették át a magyar valóságba.³ Ezt követően nyilván feszültség támadt

⁴*Képes Krónika*.
(Fordította Bollók János.
A fordítást gondozta és a
jegyzeteket készítette
Szovák Kornél, Veszprémi
László. Az utószót írta,
a függelékét és az
irodalomjegyzéket össze-
állította Szovák Kornél.)
(Millenniumi Magyar
Történelem, Források.)
Osiris, Budapest, 2004,
62. Az alábbiakban a
krónikát külön hivatkozás
nélkül Bollók János vere-
tes fordításában idézzük.

az egykor a száműzött sorsban osztozó testvérek között. A szakítás-
ra azonban csak 1057-1058-ban került sor, amikor is András elsőszü-
löttjét — „a testi szeretet és a vérrokonság érzése általában akadályá
az igazságnak”⁴ — utódául jelölte és a gyermeket királlyá is avattat-
ta. Előtte azonban igyekezett kipuhatolni öccse szándékait, ezért Ti-
szavárkonyban találkozóra hívta, ahol is a hercegnek halálos fenye-
getés árnyékában választania kellett, hogy az ország fölötti főhatalmat
jelképező koronáért nyúl, avagy megelégszik a hercegség akkori szim-
bólumával, a karddal. Ha hihetünk a történet efféle beállításának, Béla
józanul a kardot választotta, közvetlenül ezt követően azonban távozott
az országból. Volt ugyanis egy másik magyarázata is a történeteknek
ekkoriban — a vita a különböző vélemények képviselői között alap-
vetően arról folyt, vajon Béla beleegyezett-e unokaöccsének, a gyer-
mek Salamonnak királlyá tételébe —, eszerint a herceg, miután felfogta
a szeméi előtt lejátszódott szertartás értelmét, és a tolmács lefordította
számára az akkor énekelt zsolnárszöveget („légy ura testvéreidnek”),
felháborodásában elhagyta a királyavatás színhelyét s egyszersmind
az országot is. Az első vélemény szerint, ha ugyan félelem hatásá-
ra is, a herceg mégiscsak egyetértéséről biztosította az uralkodót az
utódjelöléssel kapcsolatban, az utóbbi szerint Salamon közeli roko-
nainak egyetértése („megválasztása”) nélkül lett királlyá. Egy későbbi,
az előző véleményt osztó gesztairó (Kézai Simon, 1282–1285 között)
arról is tudni látszik, hogy László ekkor tűnt fel először politikai sze-
repben: atyja mellett bátyjával együtt ő is *consensus*áról biztosította
nagybátyját.⁵

László hatalomra kerülése

⁵*Andreas autem confectus
senio... fillium suum
Salomonem adhuc
puerulum cum consensu
fratris sui Belae et filiorum
eiusdem, scilicet Geichae
et Ladislai regem constituit
– Scriptores rerum
Hungaricarum tempore
ducum regumque stirpis
Arpadianae gestarum.
Edendo operi praefuit
Emericus Szentpétery.
I–II. Budapest,
1937–1938, I, 180.*

Bármint történt is, atyja hamarosan bekövetkezett halálát (1060)
követően a trónt éppen csak birtokba vevő Salamonnak menekül-
nie kellett nagybátyja elől az országból. Az igazságának tudatában
lengyel segítséggel hazatérő Béla akadálytalanul vehette birtokba
jogosnak vélt örökségét, szerencséje azonban nem bizonyult tar-
tósna. 1063-ban egy baleset következtében elhunyt, s a német só-
gor, az atyja örökébe lépő IV. Henrik (1056–1106) segítségével a még
mindig kiskorú Salamon atyai örökségének birtokába juthatott,
unokatestvérei pedig ismét rövid időre a száműzetés sorsában
kényszerültek osztozni. 1064-ben azonban a főpapok megbékélte-
ték a feleket, a feltétel az volt, hogy mint annak idején atyja, Géza
is megkapta a herceget illető országharmadot, sokak gondolkodá-
sában azonban ez már elszakíthatatlanul összefüggött az örökösö-
dés kérdésével. Ekkortól csaknem egy évtizedre átmeneti béke kö-
szöntött az országra — közben László herceg vitézi alakja a horvát
hadjáratban és a kerlési ütközetben tűnt ki —, mígnem 1072-ben a
Délvidéken lezajlott háborús események során újra felütötte fejét
a viszály. A hagyományosan a történetírásban is elfogadottá vált, úgy-
nevezett *idoneista* magyarázat szerint ennek hátterében a Salamont
rossz tanácsaival békétlenségre sarkalló Vid ispán törekvései álltak,
aki Géza hercegi hatalmát akarta volna a maga számára megszerezni,
látván, hogy ifjú védecének reménye sincs fiú utódra. A közvéle-

⁶Az események rendjét részletesen ábrázolja a közel kortárs szerzőre visszavezethető krónika-szöveg: *Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. 1,323–420. A történet rövid összefoglalása: Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története.* (História Könyvtár, Monográfiák 17.) História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2001, 27–33.

kedés azonban ekkoriban is megoszlott, voltak, akik Géza helyzetével való elégedetlenségét okolták, s nem kizárt, ezek közelebb járhattak az igazsághoz. 1073-ban szabályos és nyílt polgárháború tört ki, ami 1074-ben a Mogyoródnál lezajlott ütközetben jutott döntő szakaszába. Salamon a csatát ugyan elvesztette, de — ez jelentette az eseménysor drámaiságát — a törvényesen királlyá avatott uralkodó életben maradt, még ha hatalma nyugat-magyarországi területekre zsugorodott is. A főpapok és az urak gyorsan királyukká tették Gézát, aki egyetlen fennmaradt oklevelének tanúsága szerint kénytelen volt hangsúlyozni felszentelt királyi mivoltát (*in primis Hungarorum dux, postea vero gracia Dei rex consecratus*), továbbá azt, hogy atyja örököséként (*Bele regis filius*) lett az egész ország uralkodója. Uralma (1075–1077) nem bizonyult sikeresnek: az előtte tornyosuló nehézségek egyikére sem sikerült megoldást találnia, és rövidesen távoznia is kellett az életből. Öccsét jelölte utódául, László az urak választásának köszönhetően azonnal kézbe is vette az ország kormányzását. Királlyá azonban egyelőre a jelek szerint nem avattatta magát...⁶

...és a gondolkodás átalakulása

Miközben Magyarországon nagyjából kiegyensúlyozott erőkkel zajlott a trón megszerzéséért folytatott polgárháború, Nyugat-Európát egy eszmei küzdelem tartotta lázban. A pápaság egyházszakadásba torkolló *saeculum obscurum*-át megelégelve a mélyen vallásos III. Henrik 1046-ban (Sutri zsinat) elszánta magát, hogy rendet teremt az egyházban. Szándéka összetalálkozott azokkal az egyházon belüli megújulási törekvésekkel, melyek már közel egy évszázada formálódtak, és IX. Leó (1049–1054) pápa révén reformelképzeléseik a keresztény világ peremterületeiről annak központjába, Rómába összpontosultak. A reform híveinek eredeti szándéka az egyházi élet megtisztítása volt a visszaélésektől, ennek elérése érdekében elsősorban a simónia és a nikolaitizmus (egyháziak ágyassága) ellen léptek fel. Mivel az első, az egyházi hivatalok anyagiak árán történő megszerzése lényegi kapcsolatban állt a világiaknak az egyházban gyakorolt befolyásával, a reform legfőbb eszközeül a világi befolyásnak az egyházi életből való kiszorítása — azaz a *libertas Ecclesiae* megvalósítása (a szabadság eszméje alighanem ekkor forgatta fel a világ hagyományos rendjét első alkalommal) — kínálkozott. Legfontosabb lépésként 1059-ben II. Miklós pápa (1058–1061) kiadta nevezetes pápaválasztási dekrétumát, melyben a megüresedett apostoli szék betöltését a bíborosok gondoskodására bízta, s a császár tradicionális, királyi egyházfőségen alapuló szerepét a lehető legszűkebbre szabta. A jó szándék vezérelte törekvés VII. Gergely pontifikátusa (1073–1085) idején vett fordulatot. A Hildebrand szerzetesből Szent Péter székére emelkedett pápa prófétai hévvel fogott céljai megvalósításába, melyek messze meghaladták az eredeti célkitűzéseket. Ellenfele, IV. Hen-

VII. Gergely és IV. Henrik ellentéte

rik mereven ragaszkodott az apja által még teljességgel gyakorolt királyi egyházfőség eszméjéhez, ezt azonban a reform sikere nem tűrhette. A keresztény világ (többek között a reform híveként nevet szerzett Damiáni Szent Péter (1007 k. – 1072) és a cluny-i szerzetesek is) mélyen megdöbbenek azon, amikor Gergely két ízben is kiközösítette az egyházból a császárt, amire válaszul az uralkodó és a pártján maradt német klérus zsinata letette a pápát („Szállj le Szent Péter székéről!”). Az erők — miképpen a magyar viszályban is — hosszú időn keresztül kiegyensúlyozottaknak bizonyultak, mindenkinek támogatók után kellett hát néznie. VII. Gergely ekkor kapcsolta össze a hűbériség gondolatát az egyházfőség kérdésével: a filológiai vizsgálatokban hamisnak bizonyult *Konstantini Adománylevél* megállapításaiból indult ki és azt állította, hogy a pápa hűbérúri főséggel rendelkezik az egyes uralkodók felett, állítását pedig különböző meggyőző erővel bíró érvekkel is igyekezett alátámasztani. A pápa más tekintetben is felhasználta a hűbériséget céljai érdekében. Amikor Henriket kiközösítette, egyszersmind vazallusait is feloldotta a hűbérésű kötelemei alól — ezzel a lépéssel a német belviszály széthúzó erőit állította a nagy leszámolás szolgálatába. 1077-ben ugyan Canossában kénytelen volt megbocsátani a német uralkodónak — a helyzet drámaiságát a világ- és magyar irodalom számos alkotása igazolja —, hűbérúri hatalmába azonban egyszersmind nem állította vissza. A lassanként éledő németországi ellenzék ezt az alkalmat fordította a maga javára, amikor Rudolf, sváb herceg (1057–1080) személyében (ellen)királyt választott magának, s a királlyá avatás előtt megígértette vele, hogy fiú utódát csak és akkor jelöli királynak, ha az urak alkalmasnak találják azt a trónra. Hamarosan Rudolf, majd nem sokra rá 1085-ben maga a nagy pápa is meghalt, miután 1084-ben Henrik kiűzte Róma falai közül. A szerencse hosszú időre a világi uralkodó javára fordult, s a „nagy perben” végül a családi viszály volt csak képes a későbbiekben legyőzni a régi rendet körömszakadtáig védelmező tragikus sorsú császárt... Bukásával véget ért a román kor, az utolsó nagy szerzetesi század, s átadta helyét a világ újszerű magyarázatának.

Rudolf megválasztásával egy régi, Karoling-korban kifejeződött politikai eszmevilág, az úgynevezett politikai teológia fordult át a választókirályság eszméjébe. A hatalomról és társadalomról való gondolkodásnak ezen fajtáját azért nevezték így, mert a teokratikus királyság korszakában teológiai kategóriákkal írta le a helyes hatalomgyakorlás elméletét és módját. Legfontosabb fogalma az erény (*virtus*, a jóra való állandó törekvés) volt, melynek különböző fajtáit az elméleti írók — a négy sarkalatos erénytől a Galata-levél 12 „Szentlélek gyümölcsén” keresztül különböző számú összetevőre terjedő — katalógusokba, úgynevezett királytükörökbe (*speculum regis*) foglalták, s meglétük esetén a király alkalmasságát (*idoneitas*) állapították meg, míg hiányuk felidézte az antikvitástól örökölt zsarnokság (*tyrannis*, illetve az uralkodóra vonatkoztatva: *tyrannus*) fogalmának megtestesülését. 1077-ben az *idoneitas* fogalma újfajta tartalmat nyert: azt

¹Váczy Péter: *A középkor története*. (Egyetemes Történet II.) Budapest, ²[1944], 466–483. Werner Goetz: *Kirchenreform und Investiturstreit*. (Urban-Taschenbücher, Bd. 462). Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln, 2000, 119–162. A *Wahlkönigtum* fogalmára lásd Hermann Jakobs: *Kirchenreform*

und Hochmittelalter
1046–1215. (Oldenburg
Grundriss der Geschichte,
Bd. 7). Oldenburg,
München, 21988, 41–45.

immár nem kizárólag a főpapok határozták meg és mérlegelői a valóságban nem elsősorban a *virtusok* birtoklására voltak tekintettel. Amiképpen VII. Gergely investitúra-küzdelmei közepette egy új, a régitől merőben eltérő egyházfoglalom kelt életre, úgy a politikai világrénd is újfajta fogalmi kereteket nyert.⁷

A trón birtoklásának jogcíme

A nyugati és a hazai eseménysor 1074-től fogva rendre keresztelte egymást. VII. Gergely pápa több levelében is azon meggyőződését hangoztatta, hogy Magyarország a Szentszék tulajdona, a Salamon bukásával megüresedettnek nyilvánított trón betöltéséről ebből kifolyólag kizárólag annak hűbérura, a pápa intézkedhet. Ebbéli véleményének hangoztatására a pápát legfőképpen Konstantin császár — mint mondtuk: hamisnak bizonyult — adománylevele ösztönözte, de sajátosan értelmezett történeti érveket is állított meggyőződése alátámasztására. Tudomása szerint a keresztény magyar állam megalapítója királyságát Szent Péternek ajánlotta fel, majd 1044-ben III. Henrik is az Apostolfejedelem tiszteletére hódította meg az országot. A mogyoródi csata (1074. március) kimenetelét Róma főpapja egyik levelében istenítéletnek értelmezte: szerinte Salamon király csatavesztésének az volt a legfőbb oka, hogy az megsértvén Szent Péternek a fentebb mondottakból eredő jogait, segítség reményében királyságát a német uralkodónak ajánlotta fel hűbérbe (1074. május). Gergely pápa azt az ellentmondást, miszerint így módon Salamonnak előbb kellett bűnhődnie, s csak ezt követően követhette el a jogsértést, Isten eleve tudásával magyarázta... A bátyja örökébe lépett László a diplomáciai gesztusok nyelvén hozta Gergely pápa tudomására együttműködési szándékát: 1079-ben feleségül vette a német ellenkirály leányát, Adelheidot. Nem hagyhatta azonban népe előtt válasz nélkül az ország függetlenségét merőben kikezdő, széles nyilvánosságot nyert kihívást sem: az 1083-ban sírjukból kiemelt Szent István, Szent Imre és Szent Gellért, valamint a vágvölgyi remeték személyében mennyei közbenjárókat adott országának, egy pannonhalmi szerzetessel pedig ugyanekkoriban megíratta Szent István király legrégebb életírását, melyben a főhős nem Szent Péternek, hanem Szűz Máriának a védelmébe ajánlotta örökségként a Konrád császár által megtámadott zsenge keresztény országot. Azt pedig Szent Péter utóda sem vitathatta, hogy az istenszüli Mária a szentek hierarchiájában közelebb áll a Teremtőhöz, mint az Apostolfejedelem...⁸

⁸Gerics József: *Judicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban. (A Szent László-kori politikai és jogi ideológia történetéhez).* In: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez.* (Szerk. Mezey László.) (Hungaria Sacra 1.) Szent István Társulat, Budapest, 1980, 111–134.

A nagy kérdés tulajdonképpen a magyar eseményekre vonatkoztatva az *idoneista*-eszmé tartalmát illeti. A *Képes Krónikában* fennmaradtak ugyanis olyan szövegek, melyeket a 11. századi eseményekkel egy- vagy közel egykorú, egymás állásfoglalását vitató szerzők vettek pergamenre — feltehetőleg uraik igényeinek megfelelően —, és mivel ezek ellentmondásainak kiküszöbölésére a 14. századi kom-

⁹A két vélemény szétválasztására tett kísérletet Gerics József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. (Értekezések a történeti tudományok köréből, ú.s. 22.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 88–112.

A jó király eszménye

pilátor kevés figyelmet fordított, ezen régi szövegek tájékoztatnak bennünket a korabeli vélemények megosztottságáról. Voltak ugyan is olyanok akkoriban, akik Salamon királyságát annak ellenére is törvényesnek tekintették, hogy ismerték uralkodójuk számos hibáját — az ő felfogásukat a történetírás *legitimista* álláspontnak nevezte el. Mások ugyanakkor — ilyenek főleg a trónért harcba induló hercegek párthívei kellett legyenek — vitatták Salamon uralmának jogosságát, mivel benne azon uralkodói erények szinte teljes hiányát látták, melyeket a hercegekben (és apjukban is) felismerni véltek — ők lettek a historiográfiában az elvi *idoneizmus* képviselői. Míg az utóbbiak László és Kálmán (1096–1116) uralkodása idején kellett meghatározóak legyenek, addig a legitim eszme képviselői az uralma jogosságát nagybátyjaival szemben csak és kizárólag a törvényességre — előd általi jelölés, felkenés, urak általi megválasztás — alapozó III. István (1162–1172) uralmi éveiben hallatták erősebben hangjukat. A két eszmét a 12. század végén a korai uralkodói abszolutizmus némileg összehangolta, majd a skolasztika korszerű eszmevilága végképp a múlt eszmei kelléktárába utalta.⁹

A kérdés többek között azért is joggal merülhet fel, mert történetesen részleteiben ismerjük azt a politikai eszmét, melyet Szent István király új keresztény monarchiája alapjává tett. Kijelölt utódához, Imre herceghez intézett *Intelmeiben* ugyanis az államalapító király megbízásából egy magas műveltséggel felruházott főpap a Karoling-kor politikai teológiáját foglalta össze — rendkívül önálló és eredeti formában. A kései királytükör megszületése önmagában is annak bizonyítéka, hogy a magyar állam létrejötté a kora középkor Karoling modelljét követte, továbbá hogy ebben alapítója a *virtusokkal* ékeskedő jó király eszményét honosította meg udvarában.¹⁰ Szent László korának *idoneista* modelljét egy régi krónikaíró foglalta össze a 11. század végén, akinek alkotása töredékeiben a *Képes Krónika* 14. századi szövegében maradt ránk. Az író — kerülvén a közvetlen, talán akkoriban ízléstelennek ítélt uralkodói dicsőítést — a jó király Lászlóban megtestesült tulajdonságait irodalmi és nyelvi eljárásokkal Imre herceg alakjára transzponálta, Imre hercegnek a 69. krónikafejezetben olvasható erénykatalógusa azonban csak és kizárólag a vele sokban hasonló László-alakban nyerhette el a kortársak olvasatában valódi értelmét. A Szent István politikai végrendeletének tekintett *Intelmekből* és a *Nagyobb István-legenda* egyes helyeiből összeállított erényfelsorolást a szerző nem kis szellemességgel Szent Pál Galatákhöz írott levelének formai mintáját alapul véve foglalta keretbe: amint ugyanis ott a Szentlélek gyümölcsei a tökéletesség tizenkettes számában jelennek meg, a magyar krónikaíró is összesen 12 erényt válogatott össze — köztük a *iustitiát* is — forrásaiból és tulajdonított Imre hercegnek olyan erényeket, melyekkel az író sajátos szemléletmódja szerint egy, az ország felbomlóban lévő közrendjét István szellemében helyreállító uralkodónak rendelkeznie kellett. Már maga a módszer is óvatosságra int: az író a forrásait szelektíven használta fel, s a gyanú csak meg-

¹⁰Szűcs Jenő: *Szent István Intelmei: az első magyarországi államelméleti mű*. In: *Szent István és kora*. (Szerk. Glatz Ferenc és Kardos József.) MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1988, 32–53.

¹¹A krónikahely szellemes magyarázatát Bollók Jánosnak köszönhetjük. Vö. Bollók János: *Szent Imre alakja középkori krónikáinkban*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Szerk. Fügedi Erik.) Gondolat, Budapest, 1986, 61–75, 309–313.

erősödik, ha a Galata-levél mintául választásának okát is kutatjuk. Ebben a levelében ugyanis az Apostolfejedelem szembeállítja egymással a törvény betartásának kötelmét és a szeretet parancsát, és leszögezi: a szeretet ellen nincs törvény. Ez pedig a krónikaíró tollán a korabeli, a szövegértelmezés évezredes metódusain nevelkedett olvasó számára az adott helyen azt (is) jelentette: az uralmi alkalmassággal szemben nincs helye a törvényességre történő hivatkozásnak.¹¹ Az író forráshasználata és érvelésmódja világosan mutatja: ez a konstrukció már annak ellenére sem a Karoling modell tükröződése, hogy formailag továbbra is teológiai kategóriákkal operál, hanem egy új kor újszerű ízlés- és eszmevilágának kifejeződése: a választókirályság gondolata. A Béla-fiak — akár tetszik ez nekünk, kései értelmezőknek, akár nem — ebben is szemben álltak a világértelmezés tradicionális kategóriáinak életben tartásáért küzdő IV. Henrik császárral. Míg ez utóbbi a régi kor gyermeke volt, Géza és László már egy új eszme jegyében törtek az uralomra...

A jó uralom

László herceg trónraléptével életének küzdelmes időszaka zárult le, egyszersmind véget ért a korai magyar történelem leginkább drámai — mert testvérharcokkal terhes — időszaka.¹² Már atyja rövid uralma is úgy rögzült a hagyományban, mint aki népe javát kereste (*bona genti sue*), a fiú is gyors egymásutánban vette sorra a bátyjától örökölt nehézségeket. Uralkodása elején egy politikailag gyenge és uralmi tekintetben megosztott területet vehetett birtokba, melynek a lakói évtizedeken át megszenvedték az urak háborújának összes baját, ahol a belső béke és a rend hiánya a társadalom egyre nagyobb hányadát ösztönözte a zavaros viszonyok önös kihasználására, amely külső támadás esetén esélytelenül állt volna szemben a fenyegetéssel. László gyors ütemben felszámolta a polgárháborús évtizedek összes kárát, törvénykezésével megnyugtatta a felbolydult társadalmat, helyreállította a rendet és újjáépítette az egyház pusztulásnak indult intézményeit. Uralma vége felé a helyreállított, gazdag jövedelmeket ontó ország képessé vált arra, hogy hódítson és egyházszerkezete ennek megfelelően bővüljön.

A belső rend helyreállításának legfőbb feltétele a Salamonnal való megegyezés volt. Miután változó sikerrel folyt a bukott király két vára elleni háború — a krónikasok sem vitatják Salamon vitézi rátermettségét —, 1080-ban végül megegyezésre került sor: hercegi tartás fejében az unokatestvér feladta a pozsonyi várat, minek folytán az ország visszanyerte politikai egységét. Helyzetével azonban Salamon a továbbiakban sem tudott megbékélni — a hercegi harmadot, azaz a területi hatalmat ugyanis nem kapta meg —, összeesküvést szőtt az uralkodó ellen, amiért László Visegrád várába záratta. Innét majd csak 1083-ban szabadult, nevezetes mirákuluma volt ugyanis a szentté avatási eljárásnak, hogy Szent István szarkofágjának fedlapját egy

¹²A 11. század végi trónharcok eseménysorának bemutatása a *Képes Krónika* szövegének mennyiségileg mintegy az egyötödét teszi ki. Az irodalmilag erősen dramatizált, epikus jegyeket mutató ábrázolás háttérében Arany János nem kis művészi intuícióval egy valahai magyar epikus alkotás körvonalait vizionálta.

¹³*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. II, 434.

¹⁴Klaniczay Gábor:
*A királyi bölcsesség el-
lentmondásos mintaképe*
– Salamon. Aetas 23
(2008) 25–41.

Intenzív törvénykezés

¹⁵A törvények mindmáig
mervadó kritikai kiadása:
Závodszy Levente:
*A Szent István,
Szent László és Kálmán
korabeli törvények és
zsinati határozatok
forrásai. (Függelék:
a törvények szövege).*
A Szent István Társulat
Tud. és Irod. Osztálya,
Budapest, 1904, 157–180.

¹⁶*Diplomata Hungariae
antiquissima, accedunt
epistolae et acta ad
historiam Hungariae
pertinentia.* Edendo operi
praefuit Georgius Györffy.
Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1992, 299–301.

¹⁷*Quamvis peccator
existam, quoniam cura
terrene dignitatis absque
gravissimis non potest
premoveri (sic) criminibus,*

látomás alapján csak azt követően tudták felemelni, hogy Salamon bocsánatot nyert.¹³ Szabadulását követően elhagyta az országot, egyes hírek szerint a balkáni besenyő csetepatékban vesztette életét, elterjedt azonban bűnbánó életszentségének híre is. Ez utóbbi szerint Polában remeteként vezekelt bűneiért, egy alkalommal még alamizsnát osztó rokonát is felkereste, de nem kerültek kapcsolatba egymással... A történet kései fordulata, hogy 1487-ben a polai székesegyház védőszentjévé avatták, ahol freskóciklus vall bűnbánó életéről¹⁴ — talán ez alkalommal is a népi képzelet vagy jogérzék kárpótolta a szerencsétlen sorsú Árpád-házi uralkodót a rajta esett méltatlanság okán.

László neve alatt három törvénykezési emlék is az utókorra maradt, az intenzív törvénykezés mindenestre mutatja azokat az embert próbáló erőfeszítéseket, melyeket a helyreállítás munkája megkívánt. Törvényei közül egyikről azonban a tudományos kutatás megállapította, hogy olyan törvénycikkeket foglal magába, melyek jelentős részben László uralomra kerülése előtt születtek, a másik meg éppenséggel a szabolcsi zsinat (1092) egyházi határozatait öleli fel. Ez utóbbi jelentőségét azonban így sem tanácsos alábecsülni: a király elnökletével és a nagyurak tanúskodása mellett lefolyt egyházi törvénykezés a magyar egyház viszonyait konszolidálta, és egyes, a gregoriánus reform hívei által megkívánt fegyelmi szabályokat is bevezetett, elrendelte továbbá az 1083 óta nyilvánosan tisztelt magyar szentek ünnepének évi rendszeres megülését. A kritikát kiállt világi törvénykönyvet — eltekintve ezúttal az úgynevezett III. törvénykönyv második részének problematikájától — általában a király uralmának elejére, 1077-re szokás keltezni, formálisan a Pannonhalmán összegyűlt világi urak hozták a büntető határozatokat, hogy általuk az elterjedt gonosztetteknek, tolvajlásnak és kóborlásnak, valamint a javak kallódásának elejét vegyék.¹⁵

A szabolcsi zsinat épületek helyreállítását meghagyó rendelkezései mellett új intézményeket is létesített. A konszolidáció biztos jele, hogy az uralkodónak módja nyílt bencés apátságok és társaskáptalanok (Szentjobb, Kolozsmonostor, Titel) alapítására. Közülük jelentőségénél fogva kiemelkedik Somogyvár romjaiban is monumentális monostora, ahová Saint-Gilles-ből francia szerzeteseket telepített a király, hogy ott a gyermektelenek mennyei patrónusának közbenjárásáért imádkozzanak, hogy a királynak fiúörököse szülessék. Az akkor már régi apátságok és káptalanok helyzetét is rendezni törekedett, amikor visszamenőleg összeíratta káplánjaival a korábban tett királyi és magánadományokat. A pannonhalmi monostor 1093 körüli birtokösszeírása nemcsak írásának a kor hangulatát idéző eredetiségével érdemel kiemelt figyelmet, hanem ingóságinventáriumába foglalt könyvjegyzékével is, mely a kor művelődéséről ad hiteles képet.¹⁶ A későbbi korokban elterjedt a vélemény, hogy László Váradon — későbbi temetkezőhelyén — püspökséget alapított, a valóságban azonban az a püspökségi szervezet átalakítása során került kapcsolatba a hellyel: a régi bihari püspökség székhelye ez idő tájt került át Váradra, a kalocsai szé-

*tamen tue sanctitatis
culmen non ignoravi –
Diplomata Hungariae
antiquissima*, i. m. 272.

A nevezetes mondatot legutóbb Solymosi László használta mottóul akadémiai székfoglaló előadásában, lásd Solymosi László:

Szent László király sírja, kultusza és szentté avatása. In: *Szent király, lovagkirály. A Szent László-herma és a koponya-ereklye vizsgálatai*. (Szerk. Kristóf Lilla, Lukácsi Zoltán és Patonay Lajos.) Győri Hittudományi Főiskola, Győr, 2017, 16–39. Hartvik püspök István királyról is úgy vélekedett: „talán maradt benne a föld porának szórványja, amitől majd csak az isteni ítélet tüze tisztíthatta meg...” –

Scriptores rerum Hungaricarum, i. m. II,433.

¹⁸*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. II, 518.

¹⁹*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. I,403–404, 405; II, 518.

²⁰*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. I,407. Gerics József: *Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai*. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. (Szerk. Horváth János és Székely György.) (Memoria saeculorum Hungariae 1.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 113–136.

ket egyesítették a Bácscon újfent életre kelt főpapi székhellyel, s 1091 előtt a zágrábi püspökség megalapítása tette fel a koronát az egyházszervezet reformjára, valószínű azonban, hogy az átszervezés során megkezdődött a nyitrai püspöki székhely kialakítása is.

A külkapcsolatok is szerencsésen alakultak. László uralma kezdetén VII. Gergely pápával működött együtt — alig is tehetett mást, hiszen IV. Henrik a vele sógorságban lévő Salamont támogatta —, a szentatya hűbéri igényeinek azonban *verbis solis* elejét vette. A magyar királyt a gregoriánus reformerek táborához fűző szálak azonban idővel lazultak: Sváb Rudolf, majd a leánya, közben 1085-ben a pápa maga is sírba szállt, s az új körülmények László számára új utakat nyitottak. 1091 körül dinasztikus segítségnyújtás címen bevonult Horvátországba, hódítását pedig a német uralkodóval történt kapcsolatfelvétellel szilárdította meg. A politikában bekövetkezett fordulat megdöbbenést keltett az egyházi reformtáborban: II. Orbán pápa súlyos szavakkal minősítette 1096. évi levelében Kálmán elődének uralkodását. Hogy azonban az uralkodó maga is tisztában volt az efféle fordulatok, meg egyáltalán a politika lelket károsító hatásaival, azt Oderisius montecassinói apáthoz ereklyék küldése érdekében írt levelének egy mondata mindennél világosabban tanúsítja: „ámbar bűnös vagyok, mivel a földi méltóság gondját nem lehet előmozdítani a legsúlyosabb bűnök nélkül, a te szentséged kiemelkedő volta azonban nagyon is ismeretes előttem...”¹⁷

A királyi szentség

Amikor 1192-ben a római Gergely bíboros Váradon László király élet-szentségét immár korszerű elvárásoknak megfelelően kivizsgálta, állítólag kételyek merültek fel az eljárás során. Ha voltak ilyenek, ezek legfőbb oka bizonyosan a Salamonnal folytatott testvérharc volt, fölmerülhetett azonban a Szentszék elvárásaival való, 1085 után történt politikai szembehelyezkedés halovány emléke is. Már a közel egykorú források is óvatos szóhasználattal nyilatkoztak László királyi hatalmáról. A *Képes Krónikában* megőrződött régi szöveg 11. századi szerzője úgy tartotta: „Magyarország nemeseinek teljes sokadalma fölkereste (...) Lászlót, és közös egyetértéssel, egyöntetű szavazással, egyhangú akarattal és közmegegyezéssel megválasztották az ország kormányzására (*ad suscipiendum regni gubernaculum*), sőt valójában inkább szenvedélyes és sürgető könyörgéseikkel kényszerítették rá”. Ezt később a 12. század végén íródott legenda is átvette (*regni gubernacula suscepit*).¹⁸ A krónikáiró azt is hozzátette továbbá, hogy „ő (...) sohasem tette fejére a koronát, mivel inkább az égi koronát, mintsem a földit, az élő királyét óhajtotta”.¹⁹ A két, egymással is szoros kapcsolatban álló, de saját koruk megítélésétől sem mentes forrás mintegy egymással is vitába szállt, amikor az előbbi László mély vallásos meggyőződését (*pietas*), az utóbbi pedig bőkezűségét (*largitas*) állította ábrázolása középpontjába, de mindketten merőben

²¹*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. II, 433.

²²*Scriptores rerum Hungaricarum*, i. m. I, 405.

²³László király termékenységet biztosító alakjának Anonymus Gallustól adott leírását sokan és sokféleképpen elemezték.

Lásd Bagi Dániel: *Gallus Anonymus és Magyarország*. (Irodalomtörténeti Füzetek 157.) Argumentum, Budapest, 2005, 140–149.

²⁴Szovák Kornél: *Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban*. (A László-legenda és a Képes Krónika 139. fejezete forrásproblémái). Századok 134 (2000) 117–145.

²⁵László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. (Tájak – Korok – Múzeumok Könyvtára 4.) TKM Egyesület, Budapest, 1993.

²⁶Klaniczay Gábor: *Az Anjouk és a szent királyok. Fejezet a középkori szentisztelet történetéből*. In: „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. (Szerk. Tüskés Gábor.) Magvető, Budapest, 1986, 65–87.

kerülték a legfőbb királyi erény, a méltányos igazságosság (*iustitia*) szóba hozását. Lászlónak ugyanis „törvényes joga nem volt vele (*tudniillik Salamonnal*) szemben, hanem mindent a ténylegesen kialakult helyzet, s nem a joga alapján cselekedett”.²⁰ Kevéssel később, 1110 körül Hartvik püspök is viszonylagos fogalommal fejezte ki magát az uralkodó trónraléptével kapcsolatban: „László király... akkoriban az államot igazgatta” (*rex Ladizlaus... tunc rempublicam aministrabat*).²¹ Amennyiben hitelt adhatunk a *legitimista* krónikaíró kevésbé életszerű megjegyzésének, László — miként korábban bátyja is — azon is gondolkodott, hogy a hercegi hatalom megtartása mellett visszaadja a királyságot Salomonnak.²² A nyilvánvaló emberi gyengeségekkel rendelkező Salamon és a László ténykedése kapcsán felmerült kételyek okkal vetik fel a kérdést: az alkalmasságra összpontosító, illetve a törvényességet előnyben részesítő szemléletmód összeütközésén túl van-e további üzenete a történetnek? Tanácsos szem előtt tartani, hogy Salamontól a források sem tagadnak meg bizonyos fokú elismerést (vitézség, törvényesség, keresztény bűnbánó hajlam), s a személye kapcsán kialakult szent hagyomány is felerősíti ebbéli érzésünket. A későbbi hagyomány egyértelmű szereposztása mögött halványan korabeli meggyőződések maradványai sejlének fel: Salamon eszerint a régi világrend olyasfajta megtestesítője lehetett, mint sógora a német viszonyok közepette. László ellenben nem kizárólag a hagyományt felforgató új eszmevilágot testesítette meg, hanem politikai érzékenysége révén megmentette utódai számára a régi királyeszmény domináns elemét, a királyi egyházfőséget. Erre rakódtak rá uralkodásának sikeres jegyei, minek folytán már a közeli utókorban szemlélyével kapcsolatban felmerült a pogány eredetű szakralitásnak az ország boldogulását biztosító hatása,²³ később a történetírásban és a legendairódalomban az eszményi uralkodó megtestesülésévé,²⁴ a falkép-ciklusokon az egyház és az ország védelmező mennyei patrónusává,²⁵ Anjou királyaink dinasztikus propagandájában pedig lovagkirállyá magasztosult.²⁶ Sokrétű, rokonszenves emberi személyisége a későbbi korok embere számára könnyű azonosulási lehetőséget nyújtott, hogy adott körülmények között meg- és újrafogalmazhassa alakja kapcsán a maga sajátos önértelmezését.

A somogyvári bencések imáival ostromolt Szent Egyed közbenjárása — úgy látszik — kevésbé volt hatékony: második házasságából származó Piroska lánya után már nem született utóda a királynak. Halála előtt bátyjának két fia — a klerikusnak nevelt idősebb Kálmán és az energikus, harcias Álmos — közül kellett utódot jelölnie. Már a horvátországi hódításkor kiderült — Álmost tette ugyanis ott meg királlyá —, hogy a fiatalabb fiú áll közelebb a szívéhez, döntését azonban az események rövidesen felülírták, és a hatalomért dülő testvérharc hosszú szünet után folytatódott. Ez azonban már egy másik század és egy másik uralkodó története...

